

Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

УДК 342.922

Анна Кузьменко *

КЛАСИФІКАЦІЯ ТРЕТІХ ОСІБ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті досліджується проблематика класифікації третіх осіб в адміністративному процесі. Автором проаналізований основний та законодавчо врегульований поділ третіх осіб в адміністративному процесі на третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору та третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору.

Ключові слова: треті особи в адміністративному процесі, треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, правова заінтересованість.

Кузьменко А. И. Классификация третьих лиц в административном процессе.

В статье исследуется проблематика классификации третьих лиц в административном процессе. Автором проанализировано основное и законодательно урегулированное разделение третьих лиц в административном процессе на третьих лиц, заявляющих самостоятельные требования на предмет спора и третьих лиц, не заявляющих самостоятельных требований на предмет спора.

Ключевые слова: третьи лица в административном процессе, третьи лица, заявляющие самостоятельные требования на предмет спора, третьи лица, не заявляющие самостоятельных требований на предмет спора, правовая заинтересованность.

Kuzmenko A. I. Classification of third persons in administrative procedure.

This article is devoted to investigation of the issues of classification of third persons in administrative procedure. The author analyzed the basic and legally regulate the division of third persons in administrative procedure to third persons who declare the independent demands of the object of dispute and the third parties who don't declare the independent demands of the object of dispute.

Keywords: third persons in administrative procedure, third persons who declare the independent demands of the object of dispute, the third parties who don't declare the independent demands of the object of dispute, legal interests.

Треті особи в адміністративному процесі є суб'єктами адміністративних процесуальних правовідносин, які вступають в адміністративну справу для захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів. Зважаючи на значну кількість можливих видів третіх осіб як учасників адміністративного процесу, виникає потреба у проведенні їх класифікації на основі об'єктивних правових критеріїв, що є метою цієї статті.

Кодекс адміністративного судочинства (далі – КАС) України виділяє два види третіх осіб в адміністративному процесі: треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору та треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору (стаття 53).

Зазначені види третіх осіб є основними. Такої класифікації третіх осіб дотримується більшість вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: В. Н. Аргунов, О. В. Бобровник, М. А. Вікут, В. М. Гапеев, Р. Є. Гукасян, Д. Р. Джалілов, І. М. Ільїнська, А. Ф. Клейнман, Д. В. Маклаєв, Д. М. Сібільов, М. К. Треушников, Д. М. Чечот, М. С. Шакарян, В. Н. Щеглов та інші науковці.

Однак серед зазначених авторів немає єдиної згоди щодо підстави подібної класифікації.

Так, В. Н. Щеглов вважає, що поділ третіх осіб на два зазначених види здійснюється за ознакою мети, переслідуваної третьою особою в процесі. В якості зазначеної мети автор розглядає заявлення чи не заявлення самостійних вимог [1, с. 70].

Д. Р. Джалілов в якості критеріальних ознак (матеріально-правового та процесуального характеру) даних видів третіх осіб виділяє такі як:

– ступінь цивільно-правової заінтересованості в результаті спору між позивачем і відповідачем;

– підстави виникнення процесуальних відносин із судом;

– зміст процесуальних відносин;

– ступінь впливу рішення суду на матеріальні права та обов'язки третіх осіб [2, с. 24].

Аналогічні характерні ознаки двох видів третіх осіб виділяв і В. М. Гапеев [3, с. 26].

В. Н. Аргунов в якості ознаки-підстави класифікації третіх осіб розглядав передбачуваний взаємозв'язок матеріального правовідношення, суб'єктом якого є третя особа, зі спірним правовідношенням [4, с. 49].

У той же час, І. М. Ільїнська [5, с. 6], Д. М. Чечот [6, с. 96] в якості критерію класифікації третіх осіб виділяють різний характер заінтересованості третіх осіб в результаті процесу.

Остання позиція науковців вбачається більш обґрунтованою, оскільки саме заінтересованість є першопричиною і головною підставою звернення осіб, які беруть участь у справі, в тому числі і третіх осіб, до суду (адміністративного). Так, за змістом частини 1 статті 6 КАС України право на судовий захист має особа, яка вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або інтереси.

Суттєво те, що в юридичній літературі неодноразово зазначалося, що заінтересованість в остаточному підсумку є критерієм, який визначає процесуальне становище осіб, які беруть участь у справі [7].

У цьому контексті Д. В. Маклаєв вірно відзначає, що всі інші ознаки, що виділяються у правовій літературі в якості підстави для класифікації третіх осіб у судовому процесі (підстави виникнення процесуальних відносин із судом, зміст процесуальних відносин і т. д.), є другорядними по відношенню до заінтересованості та самі безпосередньо опосередковані заінтересованістю. Так, зміст процесуальних відносин осіб, які беруть участь у справі, залежить від того процесуального статусу, в якому дана особа бере участь в адміністративній справі відповідно до своєї заінтересованості. Ступінь впливу рішення суду на матеріальні права та обов'язки третіх осіб, що виділяються Д. Р. Джаліловим в якості підстави класифікації третіх осіб, є частиною змісту поняття «заінтересованість». Ознака мети, переслідуваної третьою особою в процесі, який В. Н. Щеглов вважає підставою поділу третіх осіб у процесі на види, за своїм змістом так само дуже близька до змісту поняття «заінтересованість» [8, с. 55].

Таким чином, вважаємо, що саме різний характер заінтересованості третіх осіб у результаті процесу є основною підставою класифікації третіх осіб на види.

Категорія «заінтересованість» у правовій літературі досліджена досить докладно і розглядається як потреба в участі у процесі з метою захисту за допомогою судового акта адміністративного суду порушених або оспорюваних суб'єктивних прав і законних інтересів [9, с. 226].

Відповідно до частини 1 статті 6 КАС України право на судовий захист має особа, яка вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або інтереси. Дана стаття означає, що заінтересована особа має право звернутися до адміністративного суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і законних інтересів. Для осіб, які беруть участь у справі, в адміністративному суді підставою порушення справи або залучення в нього у тій або іншій якості, є заінтересованість, виражена в потребі в захисті засобами адміністративного судочинства своїх суб'єктивних прав або законних інтересів. Сутність заінтересованості полягає в тому, що судовий акт адміністративного суду може відбитися на суб'єктивних правах або законних інтересах особи, яка порушує процес або бере в ньому участь.

Потрібно погодитися з Д. В. Маклаєвим, який вважає, що характер заінтересованості не тільки слугує критерієм відкриття провадження або залучення у справу, але й визначає процесуальне становище осіб, які беруть участь у справі, коло їх прав та обов'язків і в ряді випадків їх зв'язок з предметом судової діяльності [8, с. 56]. Суб'єктивні права та законні інтереси, разом з тим, є засобами задоволення юридичних інтересів.

А. В. Малько визначає законний інтерес як «... відображений в об'єктивному праві або такий, що впливає із загального змісту і певною мірою гарантований державою простий

юридичний дозвіл, що виражається в прагненні суб'єкта користуватися конкретним соціальним благом, а також в деяких випадках звертатися за захистом до компетентних органів – в цілях задоволення своїх потреб, що не суперечать суспільним» [10, с. 219].

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, вступають в «чужий» процес для захисту своїх інтересів. Їх заінтересованість ґрунтується на нормах матеріального права і полягає в тому, що рішення у «чужій» справі може безпосередньо зачепити їхні права або законні інтереси. Звичайно, у разі неучасті третьої особи в «чужому» процесі юридичні наслідки винесеного рішення торкнутися його прав і законних інтересів не можуть. Однак фактичне виконання судового рішення може порушити і зачепити в тій чи іншій мірі права та законні інтереси даного виду третіх осіб.

Ряд представників юридичної науки висловлює точку зору, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, захищають в суді тільки суб'єктивні права, інші вчені вважають, що зазначені треті особи захищають і суб'єктивні права, і законні інтереси.

Позиція останніх видається більш правильною. Рішення у справі може порушити суб'єктивні права третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмета спору. Однак воно може порушити і його законні інтереси. Третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, при зверненні до суду в якості підстави своєї позовної заяви цілком може послатися на аналогію права або аналогію закону, що є випадком захисту законних інтересів. Це свідчить, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, поряд із суб'єктивним правом можуть захищати в адміністративному процесі та законні інтереси. Заінтересованість третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, обумовлена тим, що судові рішення може безпосередньо вплинути (позитивним чи негативним чином) на його суб'єктивні права або законні інтереси. Заінтересованість третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмета спору, обумовлена тим, що судовий акт, винесений у справі, може опосередковано, через її правовідносини з однією зі сторін, вплинути на права або обов'язки третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору [8, с. 58–59].

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, в суді захищають тільки свої законні інтереси. Вони не є сторонами спору про право, і тому прийнятий у справі судовий акт не може безпосередньо поширювати на них свою дію і зачіпати права третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору. Разом з тим, залучена у справу третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмета спору, не може захищати свої суб'єктивні права та обов'язки, що впливають з його правовідносин з однією зі сторін, так як повною мірою визначеність про наявності та об'єм вказаних прав і обов'язків буде досягнута лише після вступу в закону силу судового акту, винесеного по спору між первинними сторонами.

Таким чином, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, захищають в адміністративному суді свій законний інтерес, що полягає у такому вирішенні спору між сторонами, при якому згодом не були б порушені їхні права та не виникли б нові обов'язки щодо однієї зі сторін.

Слід зазначити, що представлена класифікація третіх осіб у процесі не є єдиною, відомою вітчизняній і зарубіжній юридичній процесуальній науці та практиці.

Зокрема, Статут цивільного судочинства 1864 року виділяв такі види третіх осіб:

– треті особи, залучені до справи (статті 653–661 Статуту цивільного судочинства 1864 року);

– головний вступ третьої особи у справу (статті 665–666 Статуту цивільного судочинства 1864 року);

– додатковий вступ третьої особи в справу, який часто називався «пособництвом» (статті 662–664 Статуту цивільного судочинства 1864 року).

Вказана класифікація в основному визнавалася представниками російської правової науки дореволюційного періоду (Є. В. Васьковський [9], А. Брандт [11], А. Л. Боровиковський [12] та інші).

Дана класифікація в цілому збігається з сучасною. Головний вступ відповідає сучасним третім особам, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору. Додатковий вступ третьої особи у справу (пособництво) і його залучення до справи відповідає третім особам, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, які за чинним законодавством можуть як вступати, так і залучатися у справу. Слід зазначити, що залучення третьої особи і додатковий вступ (пособництво) в дореволюційному законодавстві було засновано на заінтересованості сторін, в той час як головний вступ – на заінтересованості самих третіх осіб.

Подібну класифікацію третіх осіб містить чинний ЦПК Франції термін «*tiers*» (треті особи) використовує для визначення:

– осіб, які володіють доказами щодо обставин розглянутого судом спору. Сторони вправі клопотати перед судом про винесені ухвали, яким треті особи зобов'язуються до подання цих доказів (статті 138–141);

– осіб, які мають правовий інтерес у справі та вступають до неї [13].

Перший випадок участі третіх осіб у французькому цивільному процесі відповідає інституту витребування доказів у процесі. Підставою вступу у справу другої категорії третіх осіб у французькому цивільному процесі є правовий інтерес (стаття 325 ЦПК Франції). Дані особи можуть вступати в процес добровільно або залучатися до участі у справі (стаття 327 ЦПК Франції). Відносно третіх осіб, які добровільно вступають у процес, закон проводить відмінність між тими, хто заявляє самостійні вимоги, і тими, хто бере участь у виробництві для надання підтримки однієї зі сторін (стаття 328 ЦПК Франції) [14, с. 109].

Схожою з французькою є класифікація третіх осіб і в цивільному процесі Італії. У цивільному процесі Німеччини також виділяються треті особи із самостійними вимогами на предмет спору і без таких вимог.

Іншою є система участі третіх осіб у країнах загального права. Англійський процес крім вступу третьої особи із самостійними вимогами, допускає пред'явлення відповідачем зустрічного позову до третьої особи в цілях перенесення на нього часткової або повної відповідальності по первісним позовом. Пред'явлення відповідачем зустрічного позову можливе і без зазначеної мети. Система третіх осіб у цивільному процесі США є аналогічною.

Досить цікавою вбачається класифікація третіх осіб у цивільному процесі Канади – держави, де поєднуються правові системи континентального і загального права. Правові системи ряду провінцій Канади, наприклад, Онтаріо засновані на традиції загального права, а правова система провінції Квебек заснована на традиції континентального права. Причому питання цивільного процесу в Канаді як правило відносяться до повноважень провінцій.

Як зазначає Н. С. Бочарова, при аналізі джерел цивільного процесу в Канаді можна виділити три випадки, коли вживається термін «третя особа в цивільному процесі»:

– відповідач пред'являє зустрічний позов як до позивача, так і до особи, яка не бере участь у справі (стаття 27 «Зустрічний позов» Правил судочинства провінції Онтаріо);

– відповідач пред'являє позов до особи, що не бере участь у справі, але в рамках розгляду справи між ним і позивачем (далі – основна справа) (стаття 29 «Позов до третьої особи» Правил судочинства провінції Онтаріо);

– третя особа виступає на стороні кожної зі сторін, заявляючи і не заявляючи самостійних вимог щодо предмета спору (ст. 208–222 Правил судочинства Квебеку) [15, с. 162].

В адміністративному процесі велике практичне значення має класифікація третіх осіб залежно від матеріально-правового характеру спору. За даним критерієм, використовуючи види спорів, що підлягають розгляду в адміністративних судах, можливо виділити такі види третіх осіб в адміністративному процесі:

– треті особи у спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;

– треті особи у спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;

– треті особи у спорах між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень;

– треті особи у спорах, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;

– треті особи у спорах за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених Конституцією та законами України;

– треті особи у спорах щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Використовуючи проведену класифікацію, адміністративні суди на практиці можуть більш чітко визначати законодавство, що підлягає застосуванню при розгляді справ за участю третіх осіб, а також при вирішенні питання про можливість вступу чи залучення третіх осіб в адміністративний процес.

Таким чином, основною, законодавчо врегульованою класифікацією третіх осіб в адміністративному процесі є поділ на третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору та третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору. Визначальною підставою класифікації третіх осіб на основні види є різний характер заінтересованості третіх осіб у результаті процесу.

Список використаних джерел:

1. Щеглов В. Н. Субъекты судебного гражданского процесса (Лекции для студентов) / В. Н. Щеглов. – Томск : Изд-во Томского университета, 1979. – 129 с.

2. Джалилов Д. Р. Лица, участвующие в гражданских делах искового производства / Д. Р. Джалилов. – Душанбэ : Ирфон, 1965. – 68 с.

3. Гапеев В. Н. Участники гражданского и арбитражного процесса (сравнительный анализ правового положения) / В. Н. Гапеев. – Ростов, 1988. – 124 с.

4. Аргунов В. Н. Участие третьих лиц в советском гражданском процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Аргунов Владимир Николаевич. – М., 1980. – 204 с.

5. Ильинская И. М. Участие третьих лиц в советском гражданском процессе / И. М. Ильинская. – М. : Госюриздат, 1962. – 83 с.

6. Чечот Д. М. Участники гражданского процесса : учеб. пособ. / Д. М. Чечот. – М. : Юрид. лит., 1960. – 190 с.

7. Мельников А. А. Правовое положение личности в советском гражданском процессе / А. А. Мельников. – М. : «Наука», 1969. – 247 с.

8. Маклаев Д. В. Третьи лица в арбитражном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Маклаев Дмитрий Владимирович. – Ульяновск, 2010. – 259 с.

9. Васьяковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьяковский. – М. : Зерцало, 2003. – 464 с.

10. Малько А. В. Общая теория государства и права. Академический курс в 3 т. / А. В. Малько; отв. ред. Марченко. – Т. 3. – М. : Зерцало-М, 2002. – 528 с.

11. Брандт А. Об участии третьих лиц в гражданском процессе / А. Брандт // Журнал гражданского и уголовного права. – С.-Пб. : Тип. А. М. Котомина, 1874. – Кн. 4. – С. 142–208.

12. Боровиковский А. Отчет судьи: Т. I. Ч. II. Третьи лица в процессе / А. Боровиковский. – СПб., 1909.

13. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции / пер. с франц. – В. Захватаев / Предисловие: А. Довгерт, В. Захватаев; отв. ред. А. Довгерт. – К. : Истина, 2004. – 544 с.

14. Мирзоян М. Э. Гражданский процесс зарубежных стран : учеб. пособие / М. Э. Мирзоян // под ред. А. Г. Давтян. – М. : Проспект, 2008. – 480 с.

15. Бочарова Н. С. Основные черты гражданского процесса Канады: судебная система, источники, принципы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Бочарова Наталия Сергеевна. – М., 2006. – 209 с.

** Кузьменко Анна Ігорівна – аспірантка Національного університету біоресурсів і природокористування України.*